

Äldre invandrare: från teori till praktik

Owe Ronström

Artikelns första del är en genomgång av ett antal teorier om äldre invandrare och hur de använts i svenska undersökningar. I den andra delen diskuteras några sammanfattande slutsatser av de studier kring äldre invandrare som bedrivits vid FoU-byrån, Socialtjänsten i Stockholm. De handlar om villkoren för uppkomsten av etniskt organiserad äldreomsorg, vilka resurser som krävs, vilka hinder som kan finnas, vem som ska ta hand om de gamla, samt vilka aktörerna är. En slutsats är att den pågående etnifieringen av ålderdomen tilldelas är ett resultat av invandranas egna strävanden, men kanske ännu mer av svenska myndigheters.

Owe Ronström är docent vid institutet för folklivsforskning, Stockholms universitet och förestår SFR programmet "Åldrandets kultur" vid Socialtjänstens forsknings- och utvecklingsbyrå.

Artikeln har tillkommit med stöd av SFRs programstöd "Åldrandets kultur".

TEORETISKA PERSPEKTIV

I huvudsak är forskningsfältet äldre invandrare en produkt av 1980-talet. Då började gerontologer i allt högre grad betona åldrandets heterogenitet, samtidigt som etnicitetsforskare började uppmärksamma skillnader mellan olika åldersgrupper. Orsakerna är framförallt amerikanska. En är det starkt växande intresset för minoriteter och etnicitet i USA i slutet av 1960-talet (Barresi 1990). Markides (1982) menar att orsaken till forskarnas växande intresse för minoriteter till stor del står att finna i politiska förändringar med grund i 1960-talets amerikanska debatt om medborgarrätt och minoriteters status. I takt med att minoritetsgrupper tog plats på den politiska arenan, ökade forskarnas möjligheterna att få anslag för forskning om dem, vilket också kom att inkludera gamla människor av olika slag. Kramer & Barker (1994) menar att en annan orsak till forskarnas växande intresse var den då starkt ökande immigrationen till USA från länder med ickevit befolkning.

Etnicitet och ålder blev en het politisk fråga på federal nivå i USA i samband med "The White House Conference on Aging" 1971. Mot slutet av decenniet

hade intresset bland amerikanska forskare växt så mycket att man kunde sammankalla en nationell konferens om etnicitet och åldrande. Konferensen resulterade i antologin *Ethnicity and aging* (eds. Gelfand & Kutzik 1979), en av de första i en lång rad böcker på detta tema.

En mycket stor del handlar om sociala problem och hur de ska åtgärdas. Särskilt i USA har mycket kommit att handla om storskaliga mätningar av individers och familjers anpassning, "coping", "successful aging", livstillfreds-ställelse (jfr Markides 1982:469, Green 1989:377).

Det etniska perspektivet begränsas av de definitioner av etnicitet som forskningen vilar på. I en betydande del av den amerikanska litteraturen översätts i praktiken etnicitet regelmässigt med 'etniska grupper', som sedan får betyda detsamma som 'minoriteter', oftast i betydelsen 'förtryckta minoriteter'. Därför har den mest kommit att handla om åldrandet i olika minoritetsgrupper.

Ett mycket stort antal studier har utgått från äldre invandrare, etniska grupper, minoriteter som väl avgränsade naturliga enheter, alla med sin kultur och identitet (jfr Kramer & Barker 1994:403-415, Gelfand & Barresi 1987:9ff, Green 1989:378). Dessa numera vitt spridda och politiskt potenta idéer har utan tvekan blivit ett av kulturvetenskapernas mest betydande dilemman, därför att de får forskarna att förutsätta vad de skulle komma fram till. Ett betydande ansvar för spridandet av sådana föreställningar vilar på etnologer, antropologer och andra kulturforskare. Ett lika betydande ansvar har de för att nu medverka till att de dekonstrueras och demonteras.

I studier av hur den sociala och kulturella mångfalden i ett samhälle organiseras är svårigheten och också utmaningen att finna ett språk som inte i förväg bestämmer vad som kan och inte kan sägas. Det är av yttersta vikt för kulturforskare att avstå från att använda kollektiva termer och retoriska strategier som underförstår existensen av avgränsade naturliga objekt. Just därför att de vi studerar tenderar att beskriva sig själva i sådana termer, är det vår plikt att motstå dem. Det är en formidabel utmaning, särskilt för kulturforskare som

tränats till att ge företräde för "the native points of view", under föreställningen att de kan få tillgång till dem och också korrekt återge dem. Särskilt viktigt är det att stå emot frestelsen att använda människornas egna beskrivningar av sig själva när det gäller kollektiva beteckningar och retoriska former som framställer grupper som enhetliga aktörer. Sådana projektioner måste undersökas och analyseras, inte förutsättas.

Etnicitet och åldrande är mer än äldre invandrare!

På senare år har det börjat växa fram en mer specialiserad litteratur kring etnicitet och ålder, som prövar sig fram genom att växla perspektiv och betoning, eller genom att föra ihop ålder och etnicitet till en ny begreppslig kategori, med drag från dem båda.

Carol Holzberg menar att ett av de vanligaste problemen med gerontologisk litteratur om minoriteter i USA är att etnicitet, eller som det ofta skrivs numer, "kultur", sammanblandas med klass, vilket kan leda till att upphov och effekt får byta plats:

In other words, the situational factors of poverty, such as chronic unemployment, low wages, lack of property, lack of savings, poor housing, overcrowding, feelings of fatalism and helplessness, and a strong present-time orientation, are treated as the defining features of the group's culture when, in fact, these situational factors are largely determined by pressures emanating from the wider society (Holzberg 1982: 250).

Resultatet blir att det framstår som om gruppen lever i kulturell fattigdom, som uppstått ur en fattigdomskultur, som fortplantas från generation till generation. Annorlunda uttryckt: minoritetsgrupper är fattiga för att det är "deras kultur"!

När ålder och etnicitet hanteras tillsammans kan ett liknande amalgam uppstå. Åldrandets baksidor kan då komma att förklaras med hänvisning till gruppens kultur och de gamlas kultur med hänvisning till deras ålder. Det blir då inte bara svårt, utan kanske också meningslöst att försöka reda ut vad som har med ålder och vad som har med etnicitet att göra. Effekten för de gamla är ju ändå densamma! (Jfr Gelfand & Barresi 1987: 14f).

För vissa i det amerikanska samhället kan etnicitet framstå som ett individuellt positivt tillval: Irländare är man på St. Patrick's Day, skandinav på julafton och ita-

---

Åldrandets baksidor kan komma att förklaras med hänvisning till gruppens kultur och de gamlas kultur med hänvisning till dess ålder

---

lienare i pastabutiken. Men, påpekade Gordon, för andra, t ex svarta och indianer, är det fråga om absolut tvingande underordning. Studerar man livsvillkoren för dessa de allra lägsta i samhället närmare, kan man i praktiken inte skilja på klass och etnicitet. Det är aspekter på samma sak, nämligen utsugning och förtryck. Denna kompakta underordning bör då inte beskrivas med två olika, utan med ett enda sammansatt begrepp - "ethclass".

Samspelet mellan klass och etnicitet är komplext och svårångat. Begreppet 'ethelders' är en påminnelse om att förhållandet etnicitet-ålder inte är mindre komplicerat. 'Äldre invandrare' har självklart med dessa faktorer att göra, men lika självklart borde det vara att sammankopplingen etnicitet och ålder handlar om något väsentligt mycket större än forskningsfältet 'äldre invandrare'!

Rootsteorier

Ett grundantagande i vad som skulle kunna kallas "roots-teorier" är att etnicitet är en viktig resurs för uppnå en "god ålderdom". Vissa studier pekar på hur etnicitet kan fungera som en länk till ett kulturellt arv som tillhandahåller beprövade och socialt accepterade lösningar på åldersrelaterade problem. Andra pekar på att etnicitet har stor betydelse för vilka roller och umgängesmönster som utvecklas i familjen. Dessa har i sin tur stor betydelse för hur människor gestaltar och upplever sitt åldrande (Gelfand & Barresi 1987:11, Barresi 1990).

Carol Holzberg menar att övergången från vuxen till gammal kan innehålla "kulturella diskontinuiteter". Etnicitet kan då bli en potentiell kompensatorisk resurs, genom att skapa en känsla av exklusivitet och självmedvetenhet, en positiv upplevelse av att man är medlem i en speciell grupp och därför delar något med utvalda andra. Det kan i sin tur göra det lättare för folk att komma över de fysiska och mentala problem som minskad vitalitet för med sig. Att tillhöra en etnisk grupp kan också fungera som en skyddsmur som gör äldres utestängning från övriga samhället mindre kännbar, skriver Holzberg och fortsätter: "The supposition that successful adjustment to old age is based upon a continuity of life patterns is fast emerging as one of the most promising theories in social gerontology."

Livsloppsteori

Från vårt perspektiv 14 år senare tycks det som om Holzberg fått rätt. Hög ålder kan inte separeras från an-

dra åldrar. Gamla människors liv, deras fysiska, psykiska, sociala och kulturella resurser kan inte avskiljas från deras tidigare liv och studeras som något separat. Att vara gammal är en oundviklig följd av att ha varit yngre. Därför måste också svaren på frågor om varför gamla är som de är sökas i deras tidigare liv. Perspektivet kan förklara många av de svårigheter som uppstår i relationerna mellan olika generationer, mellan människor med bakgrund i olika länder, och kanske i synnerhet mellan majoritet och minoriteter.

Livsloppsteorins utgångspunkt är per definition individen. Inga människor, hur lika de än är, lever samma liv. Därför kan heller inte studier av grupper förklara individers liv med någon större precision. Men i praktiken har livsloppsiden ofta översatts till hela kollektiv av människor, tex etniska grupper. Genom en sådan översättning kan livslopp och rootsteori lätt sammanföras till en idé om grupperns positiva åldrande. Ett vanligt antagande i forskningen om och hanterandet av äldre invandrare i Sverige, liksom i många andra länder, är ju numer att lycklig ålderdom uppnås om de gamla ges möjlighet att behålla invanda livsmönster, att få uppleva kontinuitet i tillvaron genom att fortsätta att "ha sin kultur". För att åstadkomma detta krävs kunskaper om och respekt för de gamlas kulturella särprägel, för deras olika sätt att arrangera livet i dess slutfas.

Men med rootsteoriernas och livsloppsperspektivets genomslag i tänkandet om äldre invandrare har följt ökade problem med homogenisering av de äldre till alltför stora och alltför enhetliga grupper. Även inom en etnisk grupp finns det ju fler än ett sätt att bli gammal på! När socialarbetare aktivt försöker skaffa sig kunskaper om de olika etniska grupperna i landet, om hur de kan, bör och ska ges omsorg på bästa sätt, finns alltid risken att individerna reduceras till medlemmar av sin grupp, att de görs till mer "etniska" än vad de i själva verket är. Inte sällan understöds denna "etni-fiering" av gruppens egna representanter, som ju vanligen tjänar på att framställa medlemmarna som inbördes mer lika än olika, och som mer präglade av hem-ländernas sociala praktik än av livet i Sverige.

En annan risk är att de invandrades "kulturer" idealiseras, såväl av de sociala myndigheterna som av invandrarnas egna representanter.

En tredje risk är att viljan att göra det möjligt för äldre

invandrare att fortsätta att "ha sin kultur" leder till att de sociala myndigheterna överlämnar ansvaret för deras välbefinnande till de olika gruppernas officiella representanter. Inte sällan har ledande företrädare och enskilda medlemmar olika uppfattningar om hur livet ska arrangeras för de gamla, vad som i praktiken är "vår kultur".

Utbytesteori

Genom en kombination av fördomar, diskriminering och förlust av sina maktresurser, kan särskilt äldre invandrare komma att hamna i en ofördelaktig position.

Utbytesteori utgår från objektiva bedömningar av personers individuella eller kollektiva status. Att avgöra samhällelig status utifrån givna kriterier är enkelt. Svårare är dock att bedöma vad en sådan status betyder i praktiken. Tveklöst får personer som invandrat till Sverige förändrad status i sina familjer och i det omgivande samhället. Många får erfara en förflyttning nedåt i den samhällliga hierarkin. Men så är inte alltid fallet. Studier av iranska äldre som bosatt sig i och kring servicehuset i Husby visar att i synnerhet gamla kvinnor kunnat få ett förhöjt personligt värde genom att få egen inkomst, egen bostad, nya möjligheter att träffa vänner utanför familjen (Hajjighasemi 1994). I Iran skulle det ha varit närmast otänkbart för dem att bo för sig själva, ha egna pengar och ha socialt umgänge utanför familjen (Gaunt 1995:16).

Moderniseringsteori

Moderniseringsteori har beröringspunkter med utbytesteori, i det att förändringar i gamla människors livsvillkor förklaras med förändringar i deras utbytesrelationer. Teorin har fått vid spridning och också tillämpats på äldre invandrare i Sverige, bland annat i studier av äldre från Mellanöstern av Welat Songur (1992). Den förutsäger bl. a. att gamla människor som levt större delen av sina liv på landet i utvecklingsländer hamnar i en slags "kulturchock" när de flyttar till det postindustriella Sverige. Även om de materiellt och ekonomiskt får det bättre, så är den samlade effekten ändå negativ.

Även om det går att efter vissa snävt definierade kriterier ordna samhällen från omoderna till postmoderna,

---

Genom en kombination av fördomar, diskriminering och förlust av sina maktresurser, kan särskilt äldre invandrare komma att hamna i en ofördelaktig position

---

---

så följer de gamlas status inte alls någon rakt fallande linje. Det beror bland annat på att de kriterier som används som tecken på moderniseringsgrad (tex tillgång till läkare, vård, befolkningsförändringar, grad av urbanisering, rörlighet, utbildning) har olika innebörd i olika samhällen och därför påverkar människor olika (jfr Fry 1990:139-40).

Stadieteorier

Somliga hävdar att människor åldras i stadier och att etnicitet blir viktigare i de sista stadierna i livet. En undersökning av Azril Bacal om latinamerikanska äldre bekräftar inte antagandet om att etnisk identitet får förhöjd betydelse på ålderns höst. Istället menar Bacal att de latinamerikaner han studerat bygger upp en blandad identitet där svenska och latinamerikanska beståndsdelar får olika tyngd beroende på sammanhanget. Som regel överväger det svenska (1995). Liknande resultat har också Erik Olsson kommit fram till bland spansktalande i ett servicehus (1996).

Double jeopardy

Vissa teorier gäller minoriteters plats i allmän samhällsutveckling. Tidigt väcktes tanken på att äldre invandrare skulle vara extra diskriminerade. Inte bara var de utsatta för negativ behandling för att de tillhörde en minoritet, utan dessutom för att de var gamla (Bengtson 1979:20). Bakgrunden var enligt Kyriakos Markides att röststarka "advocacy groups" i USA försökte skapa uppmärksamhet kring det faktum att gamla svarta var förfördelade i jämförelse med gamla vita när det gällde inkomst, hälsa, bostäder och välbefinnande (Markides 1987:450). Under beteckningen "double jeopardy", dubbel utsatthet, har denna idé fått stort genomslag i diskussionen om äldre invandrare.

En stor mängd studier om dubbel utsatthet har publicerats, men ännu har hypotesen inte fått godtagbart empiriskt stöd (jfr Markides 1987). Orsakerna är många och komplicerade. En av de viktigaste är att den utgår från en iakttagelse om strukturell diskriminering av hela kategorier. Men att äldre och minoriteter diskrimineras generellt betyder inte att alla äldre eller alla minoriteter gör det. Kristina Heikkilä (1994) har prövat hypotesen på finska äldre i Stockholm. Hon finner att man inte enkelt kan svara på om de är dubbelt utsatta. Hypotesen stämmer i vissa avseenden, tex hälsa och ekonomi, men inte i andra, som boende, aktiviteter, föreningsdeltagande och kontakter med vården.

Äldre och invandrare - två sammankopplade kategorier: Vad händer i mötet?

'Äldre' och 'invandrare' kan beskrivas som två skilda tolkningsramar för kategorisering, som konkurrerar med och upphäver varandra, genom att omsluta och underordna varandra (Dumont 1970, Ronström 1995b). Såväl 'äldre' som 'invandrare' är vitt spridda och väl använda begrepp, vilket gör dem också problematiska: ju fler användare och ju fler sammanhang, desto fler betydelser. Därför växlar innebörderna inte bara mellan olika tider och samhällen, vilket är väl känt, utan också mellan olika grupper och klasser, och mellan olika situationer och arenor.

Vad händer då när de båda begreppen 'äldre' och 'invandrare' kombineras? Är det då ålder eller etnicitet som prioriteras, är det "natur" eller kultur?¹ Eller är målgruppen redan på förhand "dubbelkategoriserad"? Vad händer i praktiken när nya etniskt organiserade verksamheter ska inlemmas i en redan existerande svensk äldreomsorg? Vilket spelrum finns det för "äldreinvandrarvård" inom den etablerade omsorgen i Sverige idag?

Teoretiskt kan man tänka sig flera olika möjligheter. En är att äldre aspekten tar över, medan invandraspekten blir mindre relevant. En annan är omvänt att invandraspekten (eller "det etniska") tar över, medan äldre aspekten blir mindre relevant. En tredje möjlighet är att det bildas en särskild "äldre-invandrare" kategori med drag från båda, som sedan kan underdelas i olika etniska grupper. En fjärde är att de gamla immigranterna inte passar in i någon existerande kategori. De hamnar i ett slags begreppsligt vakuum och blir socialt och kulturellt osynliggjorda.

Så långt vi nu kan se finns det empiriska belägg för alla dessa möjligheter. Som exempel på den första kan vi ta äldre invandrades möte med svensk sjukvård och annan social service. I Sverige har det sedan länge rått en självklar praxis att översätta jämlikhet med likhet, vilket ofta får konsekvensen att man bortser från existerande skillnader mellan människor av olika ursprung. Alla gamla uppfattas som kulturellt och socialt lika, med samma behov, oavsett varifrån de kommer. I praktiken kan det innebära att invandrare får sämre förut-

¹ En intressant belysning får problematiken i en studie av Anders Bergh (1995), där han visar hur kön är en giltig kategori i många situationer där vårdtagare och vårdare möts i hemtjänst och på sjukhus, men att det också finns situationer där kön tycks bli mindre relevant, i vissa fall till och med helt irrelevant.

sättningar att tillgodogöra sig den vård och omsorg som faktiskt erbjuds.

Den andra möjligheten kan exemplifieras med polacker, ungrare och en rad andra invandrargrupper, som inte tycks ha någon specifik verksamhet för äldre inom sina egna led. Det etniska och nationella ursprunget ses som överordnat. De gamla som vill umgås i förening med sina landsmän kan göra det utan att avskiljas och särbehandlas för att de är gamla. Exempel på den tredje möjligheten är särskilda etniska pensionärsföreningar, tex finska och estniska, liksom de servicehus, sjukhem och andra institutioner för invandrade åldringar som skapats på olika håll i landet och som nu snabbt ökar i antal.

Exempel på det fjärde möjliga utfallet är svårare att finna, för resultatet är ju just att de blir osynliggjorda. Men det är ett faktum att få äldre invandrare tillhör svenska pensionärsföreningar, inte vill ha plats på svenska servicehus eller sjukhem, och heller inte vill ha hemtjänst om det inte är absolut nödvändigt. Samtidigt kan de också av olika skäl välja att stå utanför de sociala nätverk och kontaktytor som tillhandahålls av deras landsmän. Studier av Welat Songur (1992), Kristina Heikkilä (1994) och Fariba Hajjghasemi (1994) tyder på att sådana problem förekommer bland kurder, finnar och iranier. För de människor som inte finner den föreställda gemenskapen med landsmän tillräckligt stark blir konsekvenserna ofta förfärande.

Detta är fyra möjliga utfall av mötet mellan 'äldre' och 'invandrare'. Vilka konkreta gestalter kan då detta möte anta?

ÄLDRE INVANDRARE I PRAKTIKEN

Låt oss nu förflytta perspektivet från teori till praktik och diskutera av de studier kring äldre invandrare vi hittills bedrivit. De handlar om villkoren för uppkomsten av etniskt organiserad äldrevård, vilka resurser som krävs, vilka hinder som kan finnas, vem som ska ta hand om de gamla, samt vilka aktörerna är.

Vad finns idag?

Vilka institutioner och verksamheter för äldre invandrare finns i Stockholm idag? När har de kommit till? En översikt över framväxten ger följande sammanställning av vad vi hittills funnit:

Startår	Verksamhet	Kommentar
1873	Ålderdomshem för katoliker	Nunnor från Centraleuropa sköter verksamheten, de flesta boende är invandrare
1947	Ålderdomshem för judar	Finansierat bl a med lån från Stockholms kommun.
1959	Servicehus för judar	Delvis finansierad med fondmedel från <i>Judiska kommittéen för överlevande från utrotningen i Nazi-Tyskland</i>
1983	Finsk korridor i servicehus i Älvsjö	Fick aldrig den omfattning man planerade för.
1984	Ester i servicehus i Hägersten	Fyra lägenheter, oftast belagda.
1980-talets mitt	Spansktalande sydamerikaner på servicehus i Rinkeby	Spontan uppkommet. Mycket aktivt socialt nätverk Spansktalande vårdpersonal
Sent 1980-t.	Iranier på servicehus i Husby	Spontan uppkommet. Iransktalande vårdpersonal.
1990	Assyriskt dagcenter	Spontan uppkommet. Personal med AMS-stöd
1993	Grekiskt dagcenter i Rinkeby (KAPI)	Organiserat av svenska myndighetspersoner. Stöd av kommunala och statliga medel
1994	Lunchmöten för äldre engelsktalande i centrala Stockholm	Organiserade av American Womens Association.
1994	Assyriskt dagcenter	Organiserat av assyriska föreningen.
1994	"Meals on wheels" kosher mat till äldre judar	Organiserat av judiska kvinnokommittéen.
1995	Finskt hem för äldre	Ålderdomshem som drivs av <i>Föreningen hem för finska åldringar</i> .
1995	Dagcenter för dementa ester	I det finska hemmet
1995	Dagcenter för dementa turkar	Under planering
1996	Dagverksamhet för iranier	I servicehus

Av sammanställningen framgår att judar och katoliker sedan länge haft egna ålderdomshem. På senare tid har judiska församlingen börjat erbjuda hemkörning av koshermat till sina medlemmar, s k "meals on wheels". Den öppna verksamhet för äldre judar som bedrivits sedan en tid har man nu utökat med väntjänst och andra aktiviteter.

För andra invandrargrupper uppstod egna vård- och omsorgsformer först från och med mitten av 1980-talet. Då reserverades platser för finnar och ester på var sitt servicehus och strax därefter började latinamerikaner spontant flytta in på ett servicehus i Rinkeby. Idag bor där omkring 20 spansktalande äldre. I slutet av 1980-talet började äldre iranier spontant flytta till servicehuset i Husby. Ungefär samtidigt började assyrier i Hovsjö i Södertälje och i Tensta i Stockholm att bedriva dagverksamhet för sina äldre (Songur 1992).

De senaste åren har flera nya institutioner och verksamheter startats. Det grekiska dagcentret i Rinkeby öppnade hösten 1993. Ett finskt äldrecentrum drivs sedan 1995 vid Sabbatsbergs sjukhus. Dagverksamhet för äldre iranier har startats våren 1996 i Husby. Italienska Riksförbundet har långt framskridna planer att starta ett hem för äldre italienare. Kurdiska föreningen i Spånga bedriver uppsökande verksamhet bland gamla kurder, för att bli erbjuda dem hjälp med myndighetskontakter. I Tensta samlar Spånga syriska förening äldre arabisktalande ett par gånger i veckan för att läsa svenska. Amerikanska kvinnoföreningen har lunchverksamhet för äldre engelsktalande på Mariebergsgården. Socialtjänsten har dessutom lämnat ekonomiskt stöd till verksamheter för äldre invandrare till Estniska pensionärsföreningen och Gaston Lobos, en förening för spansktalande.

De allra flesta verksamheter har kommit till de allra senaste åren och ännu fler är under planering. Det framgår också att flera olika typer av aktörer är inblandade. Några verksamheter tycks ha uppkommit spontant, och först senare stötts av eller inlemmats i den kommunala äldreården och -omsorgen. Andra har satts igång av invandrarföreningar och sociala myndigheter på olika nivåer, antingen var för sig eller i samarbete.

Strukturella hinder

Varför har då inte alla invandrargrupper i Stockholm skaffat egna hem för äldre? Som flera invandrargrupper idag gärna framställer det är svaret att de länge försökt, men hindrats av byråkratiska strukturer, av egen svaghet (social, ekonomisk, politisk och kulturell), och av

---

Särlösningar kräver särhantering och av våra studieratt döma är särhantering ett problem i invanda byråkratiska strukturer

---

myndigheters negativa syn på särbehandling av etniska grupper.

Ett sådant strukturellt hinder är den administrativa indelningen i små självständiga socialdistrikt eller stadsdelar. Idén är naturligtvis att decentralisering till små enheter ska bidra till att minska distansen mellan myndigheter och medborgare, göra det lättare för medborgarna att utöva sina demokratiska rättigheter och få del av samhälleligt organiserad service. Problemet är bara att för invandrare som vill upprätthålla en språklig eller kulturell särprägel blir effekten negativ. Socialdistrikten blir helt enkelt för små, invandrarna för utspärda. Få platser i Stockholm har tillräckligt stora grupper av invandrare för att motivera enskilda socialdistrikt att ta på sig kostsamma särlösningar. De olika invandrargrupperna har därför svårt att få lokalt stöd till egna alternativ.

Särlösningar kräver särhantering och av våra studier att döma är särhantering ett problem i invanda byråkratiska strukturer. Ett exempel är hur personal på en rad olika socialdistrikt i Stockholm samarbetat för att skapa en "finsk kö" till ett antal platser som reserverats för finsktalande på servicehuset i Älvsjö. När kösystemet lades om för några år sedan "försvann" den finska kön. Plötsligt såg det ut som om det inte längre fanns behov av särskilda platser för finsktalande. För de enskilda socialdistrikten var de äldre finsktalande inget stort problem, de försvann så att säga i den allmänna rulljangsen. Att återskapa kön krävde därför stora arbetsinsatser för de ansvariga vid Älvsjöhemmet (Linde 1996)

Strukturella hinder av liknande slag fanns också vid tillkomsten av ett dagcenter för äldre greker i Rinkeby. Ingenstans i Stockholm fanns tillräckligt många äldre greker för att motivera ett enskilt socialdistrikt att själva bekosta en lokal dagverksamhet. Initiativtagarna tänkte sig därför hela nord-västra Storstockholm som upptagningsområde. Men när pengar skulle sökas blev grekernas spridning över flera kommuner och socialdistrikt ett problem. Pengar var man därför tvungna att söka från andra och högre instanser, i det här fallet socialstyrelsen. Den här gången gick det bra, man fick pengar till starten. Men som äldreomsorg numer är en kommunal angelägenhet, är det långt ifrån självklart att andra instanser vill betala för den.

För närvarande går trenden mot ökad decentralisering av kommunerna. För grupper som kräver rätt till särbehandling med hänvisning till kulturell och etnisk särprägel, men som bor utspridda över Storstockholm, som de flesta invandrargrupper ju gör, kan därför de byråkratiska och administrativa hindren förväntas bestå och kanske till och med bli större framöver.

Många faktorer, komplexa mönster

Vilka grupper kan och vill upprätta egna institutioner för sina gamla? En stor mängd variabler är inblandade här. En är antal. Ju fler desto större behov, och desto större potentiella resurser. En annan är just tillgången på resurser, från kompetens, specialister av alla slag, till ekonomiskt kulturellt och socialt kapital. En tredje är graden av integration och assimilation, som hänger nära samman med vilka resurser i det svenska värdssamhället man kan mobilisera. En fjärde är graden av språklig och kulturell distans. Ju större distans, desto troligare att man kommer att vilja upprätta egna alternativ till de svenska institutionerna. Grad av svensk-språkighet är en faktor som också hör hit. Man kan förmoda att ju sämre kunskaper i svenska, desto större behov att umgås med landsmän. Grupper med liten tillgång till svensktalande specialister har i praktiken små förutsättningar att skapa egna lösningar i Sverige.

En femte är graden av "institutional completeness" (Breton 1970). Alla invandrargrupper i Sverige strävar ju inte efter att bygga kompletta etniska alternativ. Några tycks verkligen vilja hålla så mycket som möjligt mellan vaggan och graven inom den egna gruppen. Andra utnyttjar självklart värdsamhällets institutioner och bygger få om ens några inom de egna leden.

Dessa och ännu många fler faktorer samspelar till att ge varje invandrargrupp sin egen karakteristiska profil. Frågan är nu om det finns speciella mönster som gäller för fler grupper? Vår hypotes är att det i så fall inte har så mycket att göra med att dessa grupper "i själva verket" är lika, utan att de blir lika, genom att i det svenska samhället tryckas ihop i ett litet antal fack, i en redan existerande struktur. De kan därför sägas bli till som grupper i mötet med de strukturella, kulturella och sociala villkoren i Sverige. Den gamla sanningen "Blott Sverige svenska invandrare har!" kan också skrivas

---

Grupper med liten tillgång till svensktalande specialister har i praktiken små förutsättningar att själva kunna skapa egna lösningar i Sverige

---

De flesta invandrargrupper i Sverige eftersträvar inte att skapa egna kompletta minisamhällen

---

"Blott Sverige svenska äldre invandrare har!"

Vad skapar man?

De flesta invandrargrupper i Sverige eftersträvar inte att skapa egna kompletta minisamhällen. Det vanliga är istället att de sträva efter att skapa egna institutioner på områden som har särskild symbolisk eller expressiv laddning för dem, i synnerhet sådana de inte finner motsvarigheter till i Sverige (jfr Ronström 1990, 1992, Slobin & Ronström 1989). Det tydligaste exemplet är väl kyrkor, men lika vanligt är att man skaffar lokaler där man kan träffas för att äta, prata, sjunga, spela och dansa tillsammans, "så som vi gjorde hemma".

Av många skäl hör inte egna institutioner för äldreomsorg till de som invandrargrupper först skaffar sig. Många grupper utnyttjar självklart de vård och omsorgsformer som värdsamhället erbjuder dem och har inga ambitioner och också mycket små möjligheter att skapa egna etniska alternativ. Men de alternativ som nu finns, vad består de av?

Av de ännu mycket få empiriska studierna av livet på de servicehus och vårdhem där äldre invandrare bor kan några få preliminära slutsatser dras. I sin studie av finnarna på servicehuset i Älvsjö visar Gisela Linde hur vårdgivarna och de boende under åren tillsammans utformat en konkret praxis, som trots en del barnsjukdomar de idag verkar relativt nöjda med. I början lyftes Älvsjöhemmet fram som ett pionjärprojekt. Tidningar skrev, man mottog studiebesök från olika håll. De finska organisationernas och finska kyrkans engagemang var stort. Tanken var att finskspråkiga pensionärer skulle bo samlade på två våningar i samma byggnad: "att man bara skulle öppna dörren och sen hörde man finska." Så blev det inte, de finska pensionärerna spreds över flera våningar. Idag har intresset från yttervärlden svalnat. Från finskheten utanför får man numer få besök. Det som återstår av livet "på finska" är finsk vård- och terapipersonal, egna kaffestunder, besök från Finska församlingen med andakt, sång och kaffe var fjärde vecka och en årlig sommarutflykt i församlingens regi.

Framförallt är "finskheten" en fråga om språk. Det som erbjuds de boende är finskspråkig personal, finska grannar och själva talar de om att få "använda sitt eget språk, de vill sjunga finska psalmer och äta finsk mat

och de syftar gärna till finsk historia och geografi när de talar om sina liv eller bara småpratrar“ (Linde 1996).

Älvsjöhemmet illustrerar väl ett av de grundläggande problem som alla liknande institutioner har att tammas med: ska man se det som en självständigt fungerande finsk oas i det svenska samhället, eller som en bro mellan det finska och det svenska? Vilken betydelse tilldelas “det finska“ av de inblandade parterna?

Det politiska beslutet om en finsk kö vid Älvsjöhemmet innebär att Social-Sverige erbjuder de äldre finländarna en tvåspråkig miljö; en liten finsk nisch med finska grannar och finsk personal mitt i ett i övrigt svenskt servicehus. Längre än till det rent språkliga sträcker sig alltså inte det politiska beslutet om “finskhet“ vid Älvsjöhemmet. Till en början var de finska föreningarna mycket aktiva när det gällde att fylla denna ram med kulturellt innehåll. Nu återstår inte stort mer än ett månatligt besök från församlingen. Samtidigt är Finländar-Sveriges representanter lite kritiska till att “finskheten“ inte är längre genomförd i Älvsjö, och vill skapa ett eget ålderdomshem som är fullständigt finskt. Social-Sveriges representanter tenderar att utgå från det som finns för handen och är mer positivt inställda till Älvsjöhemmet som det är. Jag tror att det beror på att deras målsättning är en annan. De olika parterna tycks överlag ha olika syn på samlösningens roll och uppgift i samhället. Social-Sverige har inga visioner om en finsk oas, utan verkar snarare tänka sig att samlösningen i sig ska fungera som en bro mellan det svenska samhället och de finska invandrapensionärerna (Linde 1996).

Problemet är att för “Social-Sverige“ är den vård som erbjuds självklart det överordnade. Finskheten är komplementär, en fråga om språk och “kulturella aktiviteter“ med finsk anknytning. För “Finländar-Sverige“ är finskheten tvärtom det överordnade. Också vården blir då en del av denna finskhet.

Förhållandet mellan det svenska majoritetssamhället och den finska samlösningen kan beskrivas med ett begreppspar hämtat från Louis Dumont: ‘omslutande-omsluten’ (Dumont 1970, Ronström 1995b). Ur de svenska myndigheternas synvinkel omsluter den svenska majoritetskulturen den finska minoritetskulturen. “Finskt“ blir en ren språkfråga som kan lösas med finsktalande personal. Målgruppen blir därmed främst de pensionärer som har problem med svenskan. För den omslutna finska minoriteten är språket inte bara en extra beståndsdel i en vanlig vårdssituation, utan den grund på vilken man vill bygga en finsk äldreomsorg. Deras mål är en miljö där det finska omsluter det svenska. Målgruppen blir då också större - alla finska emigranter som vill leva i av finsk kultur.

Ur myndigheternas perspektiv framstår den vård och

Poängen är att förhållandet mellan majoritet och minoritet inte bara är ojämlikt i största allmänhet, utan asymmetriskt, och det på flera nivåer

---

---

omsorg de erbjuder inte självklart som svensk, snarare är den “normal“, dvs icke-etnisk. “Det finska“ reduceras då lätt till ett särpräglat tillval: finska språket, bastu, sisu, några speciella traditioner och helger. Men för de omslutna finnarna är finskheten förstas inget tillval, utan ett likvärdigt, jämförbart alternativ. Det som en del företrädare för olika etniska organisationer ser som aggressiv assimilationspolitik, kan alltså från svenskt håll framstå som något som överhuvudtaget inte har med etnisk särprägel att göra. Mycket av det som framstår som “typiskt svenskt“ för invandrare, är ju i svenskars ögon inte mer svenskt än att det är i Sverige det finns.

Poängen är att förhållandet mellan majoritet och minoritet inte bara är ojämlikt i största allmänhet, utan *asymmetriskt*, och det på flera nivåer. Först genom att majoritetens makt att få minoriteter att dansa efter dess pipa. Sedan genom att en majoritet också kan underkänna minoriteternas anspråk på att deras kulturer utgör likvärdiga och därför jämbördiga alternativ. Genom att omsluta dem osynliggör majoriteten alternativen och omvandlar dem till särpräglade “kulturella aktiviteter“ som de etniska grupperna uppmuntras att bevara. I en sådan situation står minoriteter som ändå vill ta strid för sin rätt att leva på det sätt de själva finner bäst inför en nästintill övermäktigt uppgift. Inte nog med att de är mindre och svagare och har färre och sämre vapen. De kan också underkännas som värdiga motparter och istället som små barn vänligt bli klappade på huvudet.

Det andra grundläggande problem som Älvsjöhemmet illustrerar är att “finsk kultur“ är alltför abstrakt. För att kunna omsättas i praxis måste det först översättas till något betydligt mer handfast. I Sverige är det vanligt att “kultur“ översätts till “språk“ (jfr Ehn 1986, Ronström, Runfors & Wahlström 1994, Stroud & Wingstedt 1993). En sådan översättning gör det relativt enkelt att tillgodose en minoritets krav på att “få ha sin kultur“, man ger dem helt enkelt möjlighet att tala sitt språk. För Älvsjöhemmet, det grekiska dagcentret i Rinkeby, det “spanska“ servicehuset i Rinkeby, är det just språket som stått i centrum och som fått tjäna som symbol för kulturen (Linde 1996, Lindqvist 1996, Olsson 1995). På det judiska ålderdomshemmet har religionen spelat samma roll (Frankel 1996), och man kan

gissa att detsamma gäller det katolska och i viss mån det assyriska dagcentret.

Utöver språk och religion översätts "kultur" regelmässigt till en begränsad uppsättning "traditioner". I en artikel om svenska folktraditioner i USA sammanfattar folkloristen Barbro Klein ett antal förändringstendenser i vad hon kallar "etniska traditionskomplex i USA". En första sådan tendens är "en allmän benägenhet att omvandla festbruk, som i ursprungslandet är förbundna med den agrara-religiösa årscykeln, till etniska, politiska eller nationella manifestationer". En annan är att människor genom firandet av traditioner, tillfälligt kan komma att tillhöra en etnisk grupp som inte är deras. Till exempel under Svensk Hyllnings Fest i Lindsborg, Kansas "blir besökare för en kort tid delaktiga i ett tillfälligt flöde av konkretiserad svenskhet".

Samtliga dessa förändringstendenser bland etniska grupper i USA kan man lätt finna också bland etniska grupper i Sverige. När traditioner firas på servicehus och ålderdomshem är det till största delen festbruk ur hemlandets agrara och religiösa årscykel som återupptas. En stor del av dessa har på vägen från bondesamhälle till dagens samhälle förvandlats till politiska och nationella manifestationer. Många traditioner iscensätts också för att föra människor av skilda ursprung in i ett flöde av konkretiserad etnisk identitet. Traditionsfirandet ingår i en medveten och uttalad strategi för att bygga upp och förstärka en känsla av kollektiv gemenskap. Få av de traditioner man vill iscensätta handlar om att berätta sagor, sägner, legender, talesätt etc. Desto större utrymme får mindre och bundna poetiska former, som sånger och verser av olika slag. Och precis som bland ättlingar till invandrare på så många håll i världen handlar traditionsfirande på hem för äldre mer om sinnligheter med säte i kropp, magen, öga och öra, än om intellekt.

Det är också de prestigefyllda sederna från äldre tid som upprätthålls. Det är inte de fattiga daglönarna, tillfällighetsarbetarna, torparna, backstugusittarna som stått modell för det hemland man åkallar genom traditionsfirandet, utan de välbärgade bönderna. Det är deras matvanor, dräkter, danser, sånger och musik som man vill värna om och visa upp. Till sist är det också

Precis som bland ättlingar till invandrare på så många håll i världen handlar traditionsfirande på hem för äldre mer om sinnligheter med säte i kropp, magen, öga och öra, än om intellekt

---

tydligt hur man håller sig till vissa bestämda mönster när man lyfter fram gamla traditioner och skapar nya. Dessa mönster är till stor del desamma för alla grupper. Resultatet blir att alla invandrare kommer att likna varandra, genom att ta plats på samma scen och uppträda med samma slags former och i samma slags syften, nämligen att synliggöra sin kulturella identitet och tillkämpa sig socialt och kulturellt utrymme.

Ett avgörande villkor för att minoriteter ska kunna skapa och upprätthålla egna hem för sina gamla, är att de anpassar sina alternativ till de existerande samhällseliga strukturerna, och det på samma sätt som alla andra. Men därav blir också den oundvikliga följden att alternativen inte längre är lika alternativa!

Vilka skapar 'äldre invandrare'?

När vi granskat tillkomsten av ett antal institutioner för äldre invandrare har vi funnit att en del tycks ha kommit till spontant, som svar på krafter underifrån inom de egna leden. Andra har kommit till på initiativ av sociala myndigheter, ofta i nära allians med högt uppsatta representanter för olika invandrarorganisationer. Det finns skäl att tro att åtminstone en del av dessa mer svarar mot de svenska myndigheternas villkor och behov, än mot de gamla invandrararnas.

Myndigheternas uppmärksamhet på äldre invandras speciella situation har ökat betydligt de senaste åren. Socialstyrelsen, socialdepartementet, kulturdepartementet och många kommuner ger numera tydliga budskap att invandrarorganisationer bör ägna mer uppmärksamhet åt "sina" gamla.

Ett litet antal nyckelpersoner återkommer hela tiden. Det rör sig om personer som är utbildade för att leda, styra och hantera andra människor; som arbetat med sociala frågor, socialvård, socialpolitik i många år; som har stort personligt intresse för invandrar och äldre-frågor; och som dessutom kan frigöra offentliga medel för ändamålet.

Också vi forskare är med och skapar den verklighet vi studerar. Genom intervjuer, deltagande observation, skrivande medverkar vi till att öka uppmärksamheten på en kategori, som de vi undersöker inte alltid själva uppmärksammat - ännu. Ungerska Riksförbundets sekreterare sa i en intervju att han inte kände till någon som helst verksamhet ordnad speciellt för äldre ungrare, ännu mindre något hem för äldre ungrare. "De deltar ju i alla våra vanliga aktiviteter". Men i slutet av intervjun sa han: "Men du har rätt, vi får väl kanske se till att börja tänka på det här".

Etnifiering av ålderdomen?

Det ser alltså ut som om ålderdomen nu håller på att "etnifieras", eller omvänt att etniciteten får en åldersaspekt den inte tidigare haft. Många etniska grupper är i färd med att "upptäcka" och urskilja "sina" äldre.² Svenska sociala myndigheter genomför alltfler speciallösningar för att svara mot äldre invandrades vård- och omsorgsbehov.

Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma att också svenska pensionärsorganisationer är i färd med att framställa sina medlemmar som "annorlunda", ofta med hjälp av samma slags retoriska och expressiva former som sedan länge använts för samma ändamål av etniska grupper. Därmed blir 'svenska pensionärer' också i ett bestämt hänseende alltmör lika 'invandrare', också de "etnifieras" (Ronström 1994, 1995a).

En viktig fråga är hur denna "etnifiering" av ålderdomen kan förklaras. En rad svar kan tänkas:

* Det är vad alla hela tiden har velat, men först nu har kunnat börja genomföra. En viktig förklaring till att etniska lösningar uppstår just nu är att antalet personer med invandrarbakgrund ökat starkt. Många av dem har nu möjlighet och resurser att genomföra vad deras föräldrageneration kanske ville men inte kunde.

* Det är vad några hela tiden velat, men som de andra först nu börjat ta efter. Det är en förklaring med paralleller på många andra områden. Enklast kan den beskrivas som en dominoeffekt: "har dom ska väl vi också!" (jfr tex Gellner 1987) eller varför inte som en kollektiv variant av vad Johan Asplund kallat social responsivitet (Asplund 1987).

* Man har "upptäckt" de äldre invandrarna som kollektiv, vilket ju är en förutsättning för att kunna börja sätta in relevanta åtgärder.

* Äldre invandrare har konstruerats som social kategori, vilket är en förutsättning för att kunna upptäcka dem och för att därefter sätta in relevanta åtgärder.

I våra undersökningar kan man finna visst empiriskt stöd för samtliga förklaringar. Intressant är också att de betonas olika av de olika aktörer på området. De första är vanligare bland sociala myndigheter och företrädare för invandrarorganisationer, de senare bland forskare.

²Jag sökte länge företrädare för Italienska Riksförbundet för att intervjua dem om samma sak. Orsaken till att de var så svåra att få tag på visade sig vara att de var fullt upptagna med att skapa ett hem för äldre italienare.

Slutsats

Det är inte alls givet vad resultatet blir av mötet mellan de två kategorierna 'äldre' och 'invandrare'. I vissa sammanhang betonas invandradelen av begreppet, i andra äldredelen. Lanseringen av begreppet har gått fort och pågår ännu. Självklart är det ökande antalet gamla människor födda utomlands en viktig faktor, men inte den enda och kanske inte ens den viktigaste. Myndigheter och de invandrades organisationer är medproducenter, medspridare, liksom också vi forskare. Men det ser faktiskt ut som om de äldre invandrade själva har relativt liten del i begreppsproduktion och spridningsförlopp.

Man kunde alltså säga att den pågående etnifieringen av ålderdomen till dels är ett resultat av invandrararnas egna strävanden, men kanske ännu mer av svenska myndigheters. Som forskning kring etniska minoriteter i Sverige och annorstädes har visat kan "det mångkulturella samhället" och "det etniska" till väsentliga delar ses som ett arrangemang av den makthavande majoriteten, som gör det möjligt för dem att upprätthålla sina styrande och ledande funktioner i samhället (jfr Schierup 1991, Ronström 1993b).

REFERENSER

- Bengtson V L* (1979): Ethnicity and Aging: Problems and Issues in Current Social Science Inquiry. I: D.E., Gelfand & A.J., Kutzik (eds.) Ethnicity and Aging. Theory, Research, and Policy. New York: Springer.
- Driedger L, Chappell N* (1987): Aging and ethnicity. Towards an Interface. Toronto: Butterworths.
- Gelfand D E, Kutzik A J* (eds.) (1979): Ethnicity and Aging. Theory, Research, and Policy. New York: Springer.
- Green J W* (1989): Aging and ethnicity: an emergent issue in social gerontology. Journal of Cross-Cultural Gerontology. Vol 4, no 4, oktober 1989: 377-383.
- Holzberg C S* (1982): Ethnicity and Aging: Anthropological Perspectives on More Than Just the Minority Elderly. The Gerontologist 22(3):249-257.
- Kramer, J B, Barker J C* (1994): Ethnicity in the Elderly. Journal of Cross-Cultural Gerontology, Volume 9, No. 4 October 1994: 403-418.
- Murguia E, Schulz T, Markides K, Janson P* (1984): Ethnicity and aging: A bibliography. San Antonio, Texas: Trinity University Press
- Ronström O* (1994): "I'm old an' I'm proud". Dance, Music and the Formation of Cultural Identity among Pensioners in Sweden. The World of Music, no 3:5-30 International Institute for Traditional Music, Berlin.
- Songur W* (1992): Att åldras i främmande land. Socialtjänsten, FoU-rapport nr 1992:15. Stockholm.

Fullständig referenslista kan fås av författaren.